

Leonard Fic¹

L.Fic@diecezja.wloclawek.pl

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ORCID: 0000-0003-3176-1737

Ruch Świadomości Kryszny – *gaudija wisznuizm* w kulturze Zachodu

Krishna Consciousness Movement

– Gaudiya Vaishnavism in Western Culture

Cytacja: Fic L., 2021, *Ruch Świadomości Kryszny – gaudija wisznuizm w kulturze Zachodu*, Nurt SVD, t. 150, nr 2, s. 187-200

Streszczenie

Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny jest ruchem misyjnym, wywodzącym się ze szkoły bengalskiego *wisznuizmu*. Powstało ono w 1966 roku na terenie Stanów Zjednoczonych. W swoich początkach fascynowało niezwykle ludzi młodych, wywodzących się z kręgów hipisowskiej kontrkultury, poszukujących duchowego oświecenia. Artykuł przedstawia w zarysie historię tego ruchu, postać jego założyciela, naukę, którą głosił oraz praktyki religijne jego adeptów. Wskazuje także na różnice doktrynalne między chrześcijaństwem a krysznaizmem. Ich znajomość jest niezbędna w dialogu między tymi religiami.

Słowa kluczowe: dialog międzyreligijny, mistycyzm, krysznaizm, teizm, *wisznuizm*.

¹ Prezbiter diecezji wrocławskiej; prof. dr hab. nauk teologicznych (specjalności: religioznawstwo, teologia fundamentalna), członek Komitetu ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi Konferencji Episkopatu Polski; członek Polskiego Towarzystwa Religioznawczego oraz Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku; autor kilku książek i około 200 publikacji naukowych.

Abstract

The International Society for Krishna Consciousness is a missionary movement originating from the Bengali school of Vaishnavism. It was founded in 1966 in the United States. In its beginnings it fascinated young people coming from the hippie counterculture who were looking for spiritual enlightenment. The article outlines the history of the movement, the figure of its founder, the doctrine he preached and the religious practices of his followers. It also points out the doctrinal differences between Christianity and Krishnaism. Knowledge of these is essential in the dialogue between these religions.

Keywords: Vaishnavism, Krishnaism, theism, mysticism, inter-religious dialogue.

Wstęp

Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny (*International Society of Krishna Consciousness*, dalej: ISKCON) jest ruchem misyjnym, wywodzącym się ze szkoły bengalskiego *wisznuiizmu*² (Resch, 1997, s. 519-520), który stanowi jeden z trzech podstawowych nurtów hinduizmu religijnego (tj. *wisznuiizm*, *siwaizm*, *siaktyzm*) (Doktór, 1999, s. 61). Założycielem *gaudija wisznuiizmu*³ (Satsvarupa, 1992, s. 7) był bengalski bramin, święty, mistyk, asceta i kaznodzieja Śri Kryszna Čajtanja Mahaprabhu (1486-1534). Odrzucając różnice kastowe, stał się on wielkim orędownikiem *bhakti-jogi*, tj. miłosnego oddania się służbie jednemu osobowemu Bogu pod postacią Kryszny (Doktór, 1999, s. 61). Obecnie *wisznuiizm* w Indiach liczy około 300 milionów wyznawców (Gajewski, 2014, s. 49).

² *Wisznuiizm* – jest to jeden z trzech najważniejszych kultów w hinduizmie, w którym za najwyższy Absolut uważa się boga Wisznu pod postacią boskiego Kryszny i Ramy. Kult Wisznu rozpowszechnił się najpierw w północnych, a następnie w południowych Indiach. Obecnie wyróżnia się cztery główne szkoły *wisznuiizmu*, oparte na sukcesji uczniów w celu rozpowszechniania religijnego przekazu: Śrisampradaja, *Brahmasampradaja*, *Sankadisampradaja*, *Rudrasampradaja*. Wszystkie cztery szkoły opierają się na *bhakti-jodze* i przyjmują bądź odrzucają nie dualistyczną filozofię *wedanty* w opracowaniu Śankary (ok. VII w. n.e.). Do *Brahmasampradaja* zalicza się od połowy XVIII w. bengalską szkołę *wisznuiizmu Gaudijasampradaja*. Kontynuatorem tej tradycji *wisznuiizmu* na Zachodzie jest Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny (ISKCON).

³ Indyjska religia teistyczna, zakazująca politeizmu i oddająca cześć jedynemu Bogu, który objawił się światu pod postacią określonej inkarnacji Wisznu – boga Kryszny.

Na terenie Stanów Zjednoczonych Ruch Świadomości Kryszny założył w 1966 roku Swami Prabhupada. Spośród wszystkich hinduistycznych ruchów religijnych na Zachodzie to właśnie czciciele Kryszny wyróżniają się najwierniejszym stosunkiem do hinduskiej tradycji i obyczajowości. Dotyczy to stroju, przestrzegania diety wegetariańskiej, ścisłego podziału płci, pewnego podporządkowania kobiet mężczyznom, wstrzemięźliwości seksualnej, zakazie spożywania substancji psychoaktywnych, w tym narkotyków, alkoholu, tytoniu, kawy, herbaty (Doktór, 1999, s. 63). Ruch akceptuje również podstawowe założenia hinduizmu, tj. wiarę w *reinkarnację*, prawo *karmana* oraz możliwość wyzwolenia się z kołowrotu narodzin i śmierci poprzez praktykę *bhakti-jogi*, czyli połączenia w miłosnym akcie oddania indywidualnej jaźni człowieka z najwyższym osobowym Absolutem w osobie Kryszny, Ramy czy Wisznu (Doktór, 1999, s. 62). Owe doktrynalno-etyczne różnice pomiędzy chrześcijaństwem a Ruchem Hare Kryszna, jak zauważa Mariusz Gajewski, nie muszą jednak stanowić granicy uniemożliwiającej dialog (Gajewski, 2014, s. 57).

Współcześnie ruch ten nie jest już postrzegany przez pryzmat zagrażającej chrześcijaństwu sekty, lecz raczej jako recepcja bengalskiego *wisznuizmu* na gruncie kultury zachodniej. I choć dialog z przedstawicielami ISKCON może być trudny dla strony chrześcijańskiej ze względu na *wedyjskie* założenia doktrynalne, to właśnie na tej płaszczyźnie każda ze stron może wiele skorzystać dla siebie bez konieczności rezygnacji z własnej tożsamości religijno-kulturowej. Ponadto praktyki religijne krysznaitów, wydawane przez nich tłumaczenia literatury sanskryckiej, budowane świątynie czy organizowane festiwale religijne przybliżają człowiekowi Zachodu hinduizm bez konieczności wyjazdu do Indii. Warto również pamiętać, że działalność Prabhupady nigdy nie budziła większych kontrowersji w przeciwieństwie do innych wschodnich *guru*, działających na Zachodzie w tym samym czasie.

1. Swami Prabhupada – guru „lotosowych stóp Kryszny”

Założycielem ISKCON był Śri Śrimad A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada (1869-1977). Urodził się w Indiach w Kalkucie, na terenie zachodniego Bengalu. Jego prawdziwe imię to Abhay Charan De. Jego ojciec, Gour Mohan De, należał do arystokratycznej społeczności handlarzy tkaninami (Satsvarupa, 1992, s. 1-2). Rodzice Abhaya byli gorliwymi wyznawcami bengalskiego *wisznuizmu* (*gaudija wisznuizm*) i w tej wierze wychowywali swojego syna. Codziennie składali ofiary

Krysznie w świątyni Radha-Gowindy, która znajdowała się obok ich rodzinnego domu. Pobożny Gour Mohan marzył, aby jego syn został sługą Radhy i Kryszny, i codziennie śpiewał *bhadźany* (pieśni religijne), grał na *mirandźie* (rodzaj akordeonu) oraz głosił nauki Śrimand-Bhagavatam (dźwiękowa reprezentacja całej wedyjskiej wiedzy i historii) (Satsvarupa, 1992, s. 3). Do dziś w północnych Indiach za najwyższą formę Absolutu uznaje się właśnie Pana Krysznę, jak głosi nauka *Bhagawad Gity* (*Pieśń Najwyższego Pana*, stanowiąca samoistny fragment największego indyjskiego eposu rycerskiego *Mahabharaty*). Dzieło to jest swoistą Biblią krysznaitów. Pierwszym nauczycielem duchowym Abhaya był więc jego ojciec, o czym wspomina się w jego biografii (Satsvarupa, 1992, s. 4-5).

W wieku 16 lat Abhay wstąpił do najlepszego kolegium nauczycielskiego w Kalkucie – Scottish Churches College (Kolegium Szkockiego Kościoła). Studiował tam angielską i sanskrycką literaturę piękną. W tym czasie fascynował się osobą Mahatmy Gandhiego (1869-1948), który, podobnie jak on, zawsze nosił przy sobie *Bhagawad Gitę*. Młody Abhay czytał jego przemówienia i śledził jego działalność. Chciał nawet przystąpić do niepodległościowego ruchu Gandhiego, nawołującego hinduskich studentów do porzucenia szkół prowadzonych przez kolonizatorów. W akcie protestu Abhay odmówił przyjęcia dyplomu, choć zdał wszystkie egzaminy. Po tym incydencie został zmuszony przez ojca do ślubu. Wkrótce podjął też pracę na kierowniczym stanowisku w fabryce leków, która należała do znajomego ojca (Satsvarupa, 1992, s. 6).

Przełom w życiu duchowym Prabhupady nastąpił w roku 1922, w którym spotkał swojego mistrza duchowego – Bhaktisiddhantę Sarasvati Thakura (1874-1936), założyciela organizacji monastycznej *Gaudiya Math*, szerzącej idee misyjne bengalskiego *wisznuiizmu* na temat świadomości Kryszny. Była to najwyższa forma hinduistycznego teizmu o uniwersalistycznym przesłaniu. Abhay wstąpił oficjalnie do wspólnoty Thakura w Allahabadzie w 1932 roku, otrzymując podczas inicjacji nowe imię: Abhay Ćaranaravinda Bhaktivedanta Swami Prabhupada – „Ten, kto zdobył odwagę, przyjmując schronienie u stóp lotosowych Kryszny” (Satsvarupa, 1992, s. 9).

Po śmierci mistrza w 1936 roku Prabhupada został przywódcą *Gaudiya Math*. W latach 1944-1947 opublikował wiele komentarzy do *Bhagawad Gity*, za co hinduska organizacja *Gaudiya Vaisnava Society* nadała mu honorowy tytuł *Bhaktivedanta* – „Ten, który zna Wedy” (Gajewski, 2014, s. 50). W 50. latach XX wieku prowadził działalność misyjną w Jhansi, usiłując założyć Ligę Bhaktów, co jednak nie doszło

do skutku. Mimo niepowodzeń nie porzucił planów zapoczątkowania światowego stowarzyszenia *bhaktów*. Przeniósł się do *aśramu* w Delhi, gdzie pisał komentarze do *Bhagawad Gity* i szukał sponsorów, którzy pomogliby mu w rozpowszechnianiu literatury transcendentalnej (Satsvarupa, 1992, s. 17).

W 1959 roku opuścił rodzinę i stał się *sannjasinem* (wędrownym nauczycielem i ascetą), przyjmując imię Swami Bhaktiwedanta (Satsvarupa, 1992, s. 22). W 1965 roku wyruszył z Indii do Stanów Zjednoczonych, gdzie na terenie Nowego Jorku rozpoczął działalność misjonarską. Po rocznej działalności oficjalnie zarejestrował założoną przez siebie wspólnotę religijną jako związek wyznaniowy pod nazwą: Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Boga. Później w nazwie ruchu słowo „Bóg” zastąpił imieniem Kryszny (Satsvarupa, 1992, s. 78).

2. Krysznaicka „ewangelizacja” w czasie kontrkultury hipisowskiej

Na terenie Stanów Zjednoczonych ISKCON oficjalnie zostało zarejestrowane 27 lipca 1966 roku przez Prabhupadę. Z charyzmą przekonywał on młodych Amerykanów, związanych z ruchem kontrkultury, że celem ludzkiego życia jest miłosne oddanie się jednemu, osobowemu Bogu poprzez praktykę intonowania Jego świętych imion: Kryszna, Rama, Wisznu (Trocchi, 2002, s. 58.) Prabhupada jak magnes przyciągał do siebie ludzi młodych, poszukujących duchowego oświecenia, zagubionych. „Hipisi – czytamy w biografii Prabhupady autorstwa Satavarupa Dasa Goswami – lubili Indie z powodu ich kulturowego mistycyzmu i łatwego dostępu do narkotyków. Spotykali się ze swymi hinduskimi odpowiednikami, a ci zapewniali ich, że palenie haszyszu jest czymś duchowym, po czym wracali do Ameryki z błędnymi wyobrażeniami o hinduskiej kulturze duchowej” (Satsvarupa, 1992, s. 101). Młodzi ludzie w okresie kontestacji w 60. latach XX wieku usiłowali osiągnąć duchową ekstazę, samorealizację, a także pełnię świadomości często za pomocą narkotyków, „podróżując” w głąb siebie (LSD). W konsekwencji, zamiast rozwijać się duchowo, popadali w niewolę uzależnienia. I tu pomocną dłoń wyciągał do nich Prabhupada, mówiąc im, iż świadomość Kryszny przewyższa doświadczenia z użyciem psychodelicznych substancji (Satsvarupa, 1992, s. 101). Bo choć prawdą jest, że wyznawcy nauk Prabhupady rekrutowali się przede wszystkim z kręgów hipisowskich, to nie było tu mowy o narkotykach. „Paradoksem krysznaizmu zachodniego w pierwszej fazie rozwoju tego ruchu – jak twierdzi Stanisław Tokarski

– jest zakwestionowanie, w najbardziej radykalnej postaci, wartości wiedzy płynącej z narkotycznych wizji, a jednocześnie przyjęcie stylu «kontestacyjnego», związanego ściśle z językiem i stylem życia «cywilizacji LSD»” (Tokarski, 1984, s. 194).

Niebagatelną rolę w działalności misyjnej Prabhupady na terenie USA odgrywały, zdaniem Tadeusza Doktora (1950-2007), „taniec i muzyka, jako istotne elementy praktyki rytualnej, a także przystosowanie haseł ruchu do stylistyki hipisowskiej kontestacji, w celu zaproponowania alternatywy dla narkotycznych eksperymentów osiągania ekstazy religijnej” (Doktor, 1999, s. 61). Nic więc dziwnego, że ulotki kolportowane przez ISKCON z hasłami w stylu: „Pozostań w ekstazie na zawsze”, „Rozszerz świadomość Kryszny poprzez praktykowanie transcendentalnego dźwięku Hare Kryszna, Hare Rama”, przyciągały młodych ludzi do ruchu (Doktor, 1999, s. 103). Dzięki temu zabiegowi Prabhupada szybko zdobywał nowych wyznawców. Inicjacja na członka wspólnoty ISKCON polegała na zobowiązaniu się do przestrzegania „Czterech zasad regulujących”, których winien przestrzegać każdy członek ISKCON do dziś. Jest to unikanie czterech grzesznych czynności:

1) zakaz spożywania mięsa, ryb i jajek; 2) zakaz hazardu; 3) zakaz spożywania środków odurzających, takich jak: narkotyki, alkohol, kawa, papierosy; 4) zakaz uprawiania seksu pozamałżeńskiego czy służącego zaspokajaniu własnych przyjemności cielesno-zmysłowych (seks dozwolony jest jedynie w celu prokreacji) (Satsvarupa, 1992, s. 435).

Prabhupada, posługując się językiem charakterystycznym dla młodzieżowej kontestacji, głosił, że Kryszna ma spowodować rewolucję w kulturze Zachodu (Tokarski, 1984, s. 202). Ten cel realizować miała wspólnota *bhaktów* poprzez urzeczywistnianie siedmiu głównych celów ISKCON:

- 1) systematyczne propagowanie wiedzy duchowej w całym społeczeństwie w celu zaznajomienia ludzi z technikami życia duchowego, powstrzymania degradacji zasad moralnych i osiągnięcia prawdziwej jedności i pokoju na świecie;
- 2) propagowanie świadomości Kryszny, tak jak została ona objawiona w *Bhagawad Gita* i *Śrimad Bhagwatam*;
- 3) umacnianie więzi między członkami Towarzystwa i przybliżanie ich do Kryszny, najwyższej żywej istoty, a przez to rozwinięcie w nich oraz we wszystkich ludziach idei, że każda dusza stanowi integralną częśćkę Boga (Kryszny), równą Mu jakościowo;

- 4) nauczanie i wspomaganie ruchu *sankriana*, zbiorowego intonowania świętego imienia Boga, tak jak ukazane to zostało w nauczaniu Pana Chaitanyi Mahaprabhu;
- 5) ustanowienie świętego miejsca transcendentalnych rozrywek, poświęconego Osobie Boga Kryszy, z myślą o członkach Towarzystwa i całym społeczeństwie;
- 6) zacieśnianie więzi między członkami Towarzystwa w celu uczenia ich bardziej naturalnego i prostego sposobu życia;
- 7) wydawanie i dystrybucja periodyków, magazynów, książek oraz innych publikacji z myślą o osiągnięciu wyżej wymienionych celów (Satsvarupa, 1992, s. 78-79).

W okresie misjonarskiej działalności Prabhupady na terenie USA oraz Europy Zachodniej powstało ponad 100 świątyń, a także wiele ośrodków kształcenia młodzieży i studentów (wzorowanych na indyjskiej *gurukula*). Sam Prabhupada napisał i przetłumaczył z sanskrytu na angielski około 60 książek o tematyce filozoficzno-religijnej, które przez kolejne dziesięciolecia były tłumaczone na liczne języki (Gajewski, 2014, s. 50).

Do Polski ruch ten trafił w 1976 roku, zaś jego formalna rejestracja nastąpiła w 1988 roku. W Polsce kanon świętych ksiąg wyznawców Kryszy obejmuje m.in. tłumaczenia z autorskimi komentarzami Prabhupady: *Bhagawad Gita*. Taka jaką jest oraz *Śrimad Bhagawatam*, *Čajtanja Čaritamrita*, a ponadto pozycje autorskie: *Poza narodzinami i śmiercią*, *Reinkarnacja*, *Nektar Oddania*, *Źródłem życia jest życie*, *Prawda i piękno*, *Nauki Królowej Kunti*, *Wzniesienie się do świadomości Kryszy* (Gajewski, 2014, s. 50).

3. *Bhaki-joga* – miłosna służba dla Kryszy

Członkowie ISKCON wierzą, że Śri Krysza Čajtanja Mahaprabhu był wcieleniem samego boga Kryszy, który zstąpił na ziemię około 500 lat temu, by nauczać drogi całkowitego oddania się Bogu (*bhakti marga*) (Poznaj bliżej..., 2017). Prabhupada, komentując naukę Čajtani, stworzył podwaliny filozofii dla całego Ruchu Hare Krysza na Zachodzie. Najczęściej ruch ten definiuje się jako religię monoteistyczną, mającą swe korzenie w *Wedach* (Pawlik, 2008, s. 75). Pragnąc przybliżyć zachodniemu czytelnikowi naukę o Kryszy, Prabhupada dostosował indyjską, średniowieczną formę *wisznuizmu* do pojęć chrześcijańskich. W tym celu częściowo zmienił treść oryginalnej *Bhagawad Gita*,

a w jej obszernym komentarzu umieścił wiele myśli zapożyczonych z chrześcijaństwa i europejskiego światopoglądu (Pawlik, 2008, s. 80).

Czuając się spadkobiercami nauki Sri Čajtani, przedstawiciele ISKCON są przekonani, że *Wedy* stanowią źródło wiecznej i Absolutnej Prawdy. Wierzą, iż osoba Kryszny jest „Najwyższym Panem”, najwyższą ostateczną rzeczywistością, praźródłem wszystkiego, co istnieje; że jest on wszechwiedzący i wszechmogący, a ponadto stanowi najwyższy obiekt oddania i miłości (*Poznaj bliżej...*, 2017). Krysznaici twierdzą, że obecnie żyjemy w epoce moralnego i duchowego upadku, mroku, zepsucia, zła (tzw. *Kali-juga*). Z tego względu, co podkreślają przedstawiciele ISKCON, z powodu czynów popełnionych w poprzednich wcieleniach ludzie mają trudność z rozpoznaniem prawdy oraz zdobyciem prawdziwej wiedzy. Doktryna ruchu głosi bowiem, że człowiek posiada wieczną duszę, która przybiera jedno ciało i opuszcza je, by przybrać inne (idea reinkarnacji). Większość ludzi jest jednak zbyt pochłonięta światem iluzji (*maya*), czyli pogonią za rzeczami materialnymi oraz poszukiwaniem jedynie przyjemności zmysłowych (Barker, 2002, s. 268).

Prabhupada głosił więc, że człowiek jest w stanie wyzwolić się z koła nieustannych narodzin i śmierci jedynie dzięki uzyskaniu transcendentnego wglądu w istotę rzeczywistości – dzięki transcendentnej wiedzy, która wyzwala człowieka duchowo. Owej wiedzy nie zdobywa się jednak na drodze empirycznego poznania, lecz poprzez oddanie się w miłosną służbę Krysznie i rozwijanie miłości do niego (Barker, 2002, s. 268). Jest to wiedza transcendentna, duchowa, oparta na autorytecie samego Kryszny, który, jak powtarzał Prabhupada, jest Najwyższą Prawdą Absolutną, Najwyższym Bogiem, Najwyższą Osobą, Najwyższym Panem, Doskonałą Pełnią (*Wprowadzenie...*, 1994, s. XI). „Nasz ruch świadomości Kryszny – głosił Prabhupada – jest ruchem autoryzowanym, opartym całkowicie na zasadach *Wed*”, którego cel stanowi odnalezienie Kryszny i oddanie się w miłosną służbę dla niego (*Wprowadzenie...*, 1994, s. XII), gdyż „ostateczną wiedzą jest Kryszna”. Kto poznaje *Wedy*, poznaje Krysznę (*Wprowadzenie...*, 1994, s. XIV).

Na tej podstawie Prabhupada nieustannie głosił, iż wiedza wedyjska ma charakter uniwersalny. Ponadto jest to wiedza duchowa, którą objawił światu Pan Kryszna. A ponieważ jest to wiedza transcendentna, objawiona, duchowa i święta, nabywa się jej poprzez słuchanie. Wiedzę tę przeciwstawiał tzw. wiedzy materialnej, czyli empirycznej, naukowej, którą nabywa człowiek za pośrednictwem niedoskonałych zmysłów. „W ruchu świadomości Kryszny – nauczał Prabhupada

- czerpiemy wiedzę od najwyższego autorytetu - Kryszny", który jest Bogiem, Najwyższą Osobą, Najwyższym Panem (*Narajana*) i który zstąpił z duchowego nieba jako syn Devaki oraz Vasudevy (*Wprowadzenie...*, 1994, s. XI).

Prabhupada koncepcję realizacji bezosobowego *Brahmana* czy *Paramātmny* (Najwyższy Duch) uważał za niepełną realizację Absolutnej Pełni Boga. „Realizacja bezosobowego *Brahmana* to realizacja Jego aspektu *sat* (wieczności), realizacja *Paramātmny* to z kolei realizacja Jego aspektów *sat* i *cit* (wiedzy)” (Śri Śrimad, 1994, s. 1-2) - pisał Prabhupada w komentarzu do *Upaniszady Isa*. „Dopiero realizacja Boga jako Najwyższej Osoby - zdaniem Prabhupady - jest realizacją Jego transcendentalnych aspektów - *sat*, *cit* i *ānanda* (szczęścia)” (Śri Śrimad, 1994, s. 2). Kryszna jako *Bahgawan* (Najwyższy Pan) staje się w ten sposób źródłem największej szczęśliwości, z którego wyłania się zarówno *Brahman*, jak i *Paramatma*.

Zdaniem Prabhupady człowiek, który nie wykorzystuje swojego życia po to, aby dojść do pełni samorealizacji, jest zabójcą duszy i będzie musiał wejść w obszar największej ignorancji, by tam doświadczyć niekończącego się cierpienia (Śri Śrimad, 1994, s. 14). „Współczesna cywilizacja zabójców duszy - pisał Prabhupada - doprowadziła tylko do nasilenia problemów pustego żołądka”, a przecież wiadomo, że „głodnemu człowiekowi samorealizacja jest niepotrzebna” (Śri Śrimad, 1994, s. 14). Z tego względu ludzi dzielił na tzw. *sury* (którymi są pobożni ludzie, dążący do zdobywania duchowej wiedzy i do samorealizacji) oraz wspomnianych zabójców duszy (tzw. *asury* - demony, tj. ludzie ślepych na samorealizację, pozbawionych wiedzy duchowej, skoncentrowanych jedynie na dobrobycie materialnym). Nauczał, że nawet najwięksi filozofowie drogą spekulatywnych dociekań nie są w stanie poznać Absolutnej Boskiej Osoby, którą mogą poznać jedynie *bhaktowie* dzięki temu, że Najwyższy Pan obdarza ich łaską (Śri Śrimad, 1994, s. 15-16).

W Ruchu Świadomości Kryszny większą wagę przykładła się zatem do kultu niż do doktryny. Z kolei w centrum kultu znajduje się praktyka miłosnego oddania Krysznie (*bhakti-joga*), realizowana poprzez taniec, śpiew oraz intonowanie tzw. *maha-mantry*: „Hare Kryszna, Hare Kryszna, Kryszna Kryszna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare” (1728 razy w ciągu dnia) (Trocchi, 2002, s. 59). Ponadto wyznawców obowiązuje 5 rytuałów (*samskara*): znakowanie ciała pięcioma emblematami Wisznu, codzienne nakładanie znamienia na czoło w kształcie litery U, nadanie imienia, recytacja mantr, sprawowanie rytuałów ofiarnych, czyli *pudża* (Doktor, 1999, s. 62-63).

Wszystkie sfery życia codziennego *bhaktów* regulują drobiazgowo zasady. Członkowie ISKCON zazwyczaj noszą tradycyjne hinduskie stroje (mężczyźni *dhoti*, kobiety *sari*). Najbardziej restrykcyjne przepisy dotyczą przygotowywania jedzenia, gdyż przed spożyciem jest ono ofiarowywane Kryszy (prasad) (Barker, 2002, s. 268). Oprócz przestrzegania czterech głównych zasad, kryszańcy 16 razy w ciągu dnia są obowiązani do odmawiania mantry za pomocą pełniącego rolę różańca specjalnego sznura, zwanego *dżapa (japa)* (Satsvarupa, 1992, s. 428). Posługa świątynna polega przede wszystkim na oddawaniu czci bóstwom poprzez intonowanie mantr i taniec, któremu towarzyszy muzyka. Bóstwa są myte, karmione oraz ubierane. Do obowiązków każdego *bhakty* należy również codzienne studiowanie świętych tekstów wedyjskich, zwłaszcza *Bhagawad Gita* (Gajewski, 2014, s. 52).

Wyróżnia się trzy etapy realizacji świadomości Kryszy. Najniższym jest tzw. etap *kanistha-adhikari*. Ten poziom *bhakta* realizuje poprzez odwiedzanie miejsca kultu, w którym oddaje cześć Bogu. Są to, jak twierdzi Prabhupada, materialistyczni *bhaktowie*, którzy próbują dopiero wznieść się ponad to, co materialne i osiągnąć płaszczyznę duchową. *Bhaktowie* na drugim etapie realizacji świadomości Kryszy to *madhyama-adhikari*. Wielbią Kryszy jako obiekt miłości i przyjaźnią się z tymi, którzy pełnią służbę oddania, starając się rozbudzić uśpioną miłość do Kryszy w sercach innych ludzi. Unikają ateistów, szydzących z imienia Pana Kryszy. Trzecim etapem jest *uttama-adhikari*. W tym stanie świadomości *bhakta* postrzega wszystko w związku z Kryszy. Można powiedzieć, że na tym etapie patrzy na świat oczami duszy. Nie czyni różnicy między ateistą a teistą, gdyż wszystkich ludzi postrzega jako integralną część Kryszy. Pomaga wszystkim istotom żywym bez względu na pochodzenie społeczne, rasę, kolor skóry. Taki sam jest dla zwierząt, jak i dla ludzi. Nie obnosi się jednak ze swoim poczuciem jedności i braterstwa, gdyż wie, że wówczas byłby jedynie fałszywym filantropem. Ów stan świadomości może osiągnąć jedynie ten, kto jest wyzwolony (*brahma-bhuta*), bo tylko wówczas jest on w stanie patrzeć na każdą żywą istotę jak na własnego brata czy siostrę. Nie działa ani dla sławy, ani dla materialnej nagrody, lecz dla duszy, dostrzegając w każdym materialnym ciele duchową iskrę (Śri Śrimad, 1994, s. 24-27). To właśnie jest celem każdego wyznawcy ISKCON – rozbudzanie świadomości Kryszy w pogrążonej w zapomnieniu duszy człowieka, która zagubiła to, że jest dzieckiem Kryszy (Śri Śrimad, 1994, s. 39). Nie chodzi, oczywiście, o stanie się Bogiem w tym sensie, w jakim rozumieją to wyznawcy New Age. Na drodze do świadomości Kryszy potrzebny jest bowiem autentyczny mistrz duchowy,

którego przekaz wpisuje się w długą tradycję sukcesji uczniów. „Prawdziwy mistrz duchowy – podkreśla Prabhupada – nigdy nie powie, że wszystkie drogi prowadzą do tego samego celu i że każdy może osiągnąć ten cel, jeśli tylko na swój własny sposób czcił półbogów, Najwyższego czy cokolwiek innego” (Śri Śrimad, 1994, s. 59). Sukcesja uczniów potwierdzać ma prawdziwość przekazu i chronić *bhaktów* przed błędną interpretacją literatury *wedyjskiej*.

Zgodnie z nauką *Bhagawad Gity* za pierwszego ucznia Kryszny członkowie ISKCON uważają Ardżunę, najbliższego przyjaciela i pierwszego *bhaktę*, któremu dane było zrozumieć naukę o czystej służbie miłosnego oddania (Śri Śrimad, 1994, s. 60). Mistrz duchowy jest ogniwem, łączącym ucznia z Bogiem i uczącym go procesu *bhakti-jogi* (Satsvarupa, 1992, s. 340). Na służbę oddania, dzięki której *bhakta* utrzymuje bezustanny kontakt z Bogiem, składa się dziewięć transcendentnych czynności: 1) słuchanie o Panu Krysznie; 2) wysławianie Pana Kryszny; 3) pamiętanie o Panu Krysznie; 4) służenie lotosowym stopom Pana Kryszny; 5) czczenie Pana Kryszny; 6) modlenie się do Pana Kryszny; 7) usługiwanie Panu Krysznie; 8) przyjaźń z Panem Kryszną; 9) oddanie Panu Krysznie wszystkiego (Śri Śrimad, 1994, s. 88).

Owo oddawanie czci nieżyjącym „mistrzom duchowym” przez wyznawców Świadomości Kryszny, których zdjęcia stanowią podstawowe elementy domowych ołtarzy krysznaickich, budzi obecnie najwięcej zastrzeżeń ze strony chrześcijan. Jednak należy pamiętać, że mistrz duchowy, którego czczą na ołtarzu wyznawcy ISKCON, nie jest Bogiem, lecz jedynie sługą (Satsvarupa, 1992, s. 430). Warto pamiętać, że obrazki z podobiznami mistrzów duchowych w Ruchu Hare Kryszna pełnią podobną rolę, co obrazki i figury świętych w chrześcijaństwie. Związek człowieka z Bogiem w Ruchu Hare Kryszna jest bowiem rozpatrywany w kategoriach osobowych. Wiecznej i nieśmiertelnej duszy człowieka, która uzyska wyzwolenie z pomocą świadomości Kryszny, dane będzie przebywać z Nim w świecie duchowym – tzw. *Karysznaloka*, czyli na planecie, na której wiecznie przebywa Kryszna (Burrell i Allan, 1988, s. 133).

4. Pokojowe wioski Kryszny – próba dialogu czy ewangelizacja?

W Polsce Ruch Świadomości Kryszny rozwijał się początkowo w podobnym środowisku jak na terenie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, czyli w kręgach młodzieżowej kontrkultury. Pierwsi jego przedstawiciele pojawili się w sierpniu 1976 roku w Częstochowie

podczas dorocznego zlotu hipisów. Po oficjalnej rejestracji ruchu w 1988 roku członkowie ISKCON swoje nauki głosili w klubach studenckich (głównie we Wrocławiu). Inną formą rekrutacji wśród młodzieży były festiwale muzyki rockowej, m.in. w Jarocinie, zloty hipisowskie w Częstochowie w 90. latach ubiegłego wieku, a ponadto wydawanie darmowych posiłków dla osób bezdomnych, jak również sprzedaż książek na terenie Warszawy i w innych większych miastach Polski (Doktór, 1999, s. 62).

Choć w ciągu ostatnich lat liczebność członków ruchu wykazuje tendencję spadkową, nie oznacza to, że ISKCON nie fascynuje już młodych ludzi w Polsce. Wręcz przeciwnie. Pokojowe wioski Kryszny na festiwalu Przystanek Woodstock przyciągają rzesze młodych ludzi. Fascynują ich orientalne stroje, wegetariańskie jedzenie, wschodnia muzyka, śpiewy, wykłady z filozofii oraz duchowości *wedanty*, które często prowadzi Swami Indradyumna (ur. 1949). Jest to uczeń i następca samego Prabhupady, znany z podróży i działalności misyjnej na całym świecie, a zwłaszcza w Polsce. To właśnie Indradyumna gościł pierwszy raz w 1996 roku wraz z zespołem z Indii na Przystanku Woodstock. Od tamtej pory, z pomocą prawie 500 wolontariuszy, w ramach koncertów rokowych Przystanek Woodstock co roku buduje duchowe sanktuaria. Nazywa je tzw. pokojowymi wioskami Kryszny, przyciągając tym do ruchu nowych członków i sympatyków.

Najbardziej znana świątynia ruchu Hare Kryszna w Polsce znajduje się w ośrodku ISKCON w podwarszawskim Mysiadle, na terenie Piaseczna. Jak twierdzą sami wyznawcy, „jest to miejsce, gdzie żyją i uczą się mnisi oraz mieszkają wyznawcy kultury potocznie zwanej «Hare Kryszna»” (*Hare Kryszna – O Nas*). Jest to również miejsce, gdzie organizowane są piękne święta i festiwale i gdzie regularnie spotyka się społeczność sympatyków oraz wyznawców Kryszny. Może tam wejść każdy. Najlepiej odwiedzić świątynię w niedzielę około godz. 13.00, gdyż wtedy odbywają się specjalne nabożeństwa, przygotowane pod kątem nowych gości. Świątynia jest otwarta także w ciągu tygodnia, ale zwiedzających omija wówczas cały rytuał. Do świątyni wchodzi się boso i siada na poduszkach. Po modlitwie i czytaniu *Bhagawad Gity* odbywa się uczta, podczas której spożywa się wegetariańskie potrawy. Chrześcijanie, którzy chcą skosztować potraw, powinni wcześniej pomodlić się nad posiłkiem. Inaczej będą spożywać pokarm, który jest przeznaczony dla boga Kryszny.

* * *

Krysznaizm jest najbliższą chrześcijaństwu odmianą hinduizmu. Podobnie jak chrześcijanie wyznawcy Ruchu Hare Kryszna wierzą, że Bóg jest osobowy i że zbawienie człowieka musi być rozumiane w kategoriach osobistego związku z Bogiem (Burrell, 1988, s. 138). Jednocześnie chrześcijanie muszą pamiętać, że praktyki w ISKCON propagują na Zachodzie bengalski *wisznuizm*, a nie wiarę w Jezusa Chrystusa na sposób hinduski. Tylko poznając różnice doktrynalne, dzielące te dwie różne religie, można stworzyć płaszczyznę dla dialogu chrześcijańsko-krysznaickiego. W momencie nieznanomości tych podstawowych różnic młodzi chrześcijanie mogą mylnie dojść do wniosku, że wyznawcy ISKCON w sumie czczą tego samego Boga, tylko pod imieniem Kryszna. A to nie byłby już dialog, lecz raczej przejaw synkretyzmu religijnego czy chęć stworzenia jakiejś nowej panreligii w stylu duchowości rodem z New Age.

Bibliografia

- Barker E., 2002, *Nowe ruchy religijne*, tłum. Kunz T., Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków.
- Burrell M.C. i Allan J., 1988, *Nie wszyscy są jednego ducha*, tłum. Czarusow W., Warszawa.
- Burrell M.C., 1988, *Wyzwanie kultów: Ruch Hare Kryszna*, w: Burrell M.C. i Allan J., *Nie wszyscy są jednego ducha*, tłum. Czarusow W., Warszawa, s. 128-142.
- Doktór T., 1999, *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce. Mały słownik*, Warszawa.
- Gajewski M., 2014, *Ruch Hare Kryszna: historia, wierzenia, kontrowersje*, w: Kamiński I., Kulwicka-Kamińska J., Perszon J. (red.), *Duchowość Dalekiego Wschodu a chrześcijaństwo. Dialog czy konfrontacja?*, t. 3, *Hinduistycznosymilatywne idee i alternatywne ruchy religijne na Zachodzie*, Toruń, s. 49-58.
- Hare Kryszna – O Nas* [on-line], <http://www.harekryszna.pl/o-nas/> [dostęp: 20.05.2018].
- LSD (hasło) [on-line], <http://www.narkotyki.pl/wokol-narkotykow/lsd/> [dostęp: 21.05.2018].
- Pawlik M., 2008, *Nie dajcie się uwieść...*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz.

- Poznaj bliżej zasady wiary Hare Krysna, 2017 [on-line], <http://www.harekryszna.pl/o-nas/zasady-wiary/> [dostęp: 3.05.2017].
- Resch A., 1997, *Wisnu/Wisnuizm*, w: König F., Waldenfels H. (red.), *Leksykon religii. Zjawiska – dzieje – idee*, tłum. Pachciarek P., Warszawa, s. 519-520.
- Satsvarupa D.G., 1992, *Prabhupada. Człowiek mędrzec. Jego życie i dziedzictwo*, „The Bhaktivedanta Book Trust”, Warszawa.
- Śri Śrimad A.C. Bahaktivedanta Swami Prabhupada, 1990, *Bhagawad Gita taka jaką jest. Kompletne wydanie z oryginalnym tekstem sanskryckim, transliteracją łacińską, polskimi ekwiwalentami, tłumaczeniem i dokładnymi objaśnieniami*, „The Bhaktivedanta Book Trust”, Warszawa.
- Śri Śrimad A.C. Bahaktivedanta Swami Prabhupada, Śri Isopanisad, „The Bhaktivedanta Book Trust”, Warszawa 1994.
- Tokarski S., 1984, *Orient i kontrkultury*, Warszawa.
- Trocchi C.C., 2002, *Nowe ruchy religijne*, tłum. Stopa K., Kraków.
- Wprowadzenie. „Nauki Wed” [Wykład Śri Śrimad Bahkivedanty Swamiego Prabhupady wygłoszony 6 października 1969 roku w Conway Hall w Londynie.], 1994, w: Śri Śrimad A.C. Bahaktivedanta Swami Prabhupada, Śri Isopanisad, „The Bhaktivedanta Book Trust”, Warszawa, s. VII-XV.